

РОЗВИТОК САМОСТІЙНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ АУДИТОРНОЇ РОБОТИ

Початок XXI століття в Україні ознаменувався соціально-економічними та політичними змінами, які стали причиною низки реформ у сфері освіти. В умовах реформування особливий акцент робиться на вдосконалення системи вищої освіти. Пріоритетним завданням вищих навчальних закладів України стає підготовка фахівців, які є не лише носіями знань, а й творчими особистостями, здатними самостійно здобувати та використовувати знання, уміння і навички для конкурентоспроможної діяльності на ринку праці та в різних галузях суспільного життя.

Важливого значення на сучасному етапі набуває розвиток високого рівня самостійності майбутніх учителів початкової ланки освіти, що є необхідною умовою їхньої готовності до педагогічної діяльності та професійної самоосвіти. Широкі можливості для розвитку цієї важливої якості особистості майбутнього фахівця в педагогічному процесі вищого навчального закладу має аудиторна робота.

Вивчення науково-педагогічної літератури показало, що проблема самостійності уже протягом тривалого часу є предметом досліджень науковців. Так, педагогічні аспекти формування пізнавальної самостійності розглядалися у працях Л.Арістової, Л. Вяткіна, М.Данилова, Л.Онищук, Н.Половникової, О. Савченко, В. Тюріної та ін. Психологічні аспекти формування самостійності – обгрунтовані І. Бехом, Л. Виготським, С. Рубінштейном та ін.

Проте недостатньо вивченою є проблема розвитку самостійності майбутніх учителів початкових класів у процесі аудиторної роботи.

Отже, метою статті є обгрунтувати особливості розвитку самостійності майбутніх учителів початкових класів у процесі аудиторної роботи.

Аналіз ряду науково-педагогічних джерел показав, що поняття "самостійність" характеризується як властивість особистості, як показник активності людини, як потреба приймати рішення тощо.

Так, у словнику С.Гончаренка, самостійність – одна з властивостей особистості, яка характеризується двома факторами: по-перше, сукупністю засобів – знань, умінь і навичок, якими володіє особистість; по-друге, ставленням особистості до процесу діяльності, її результатів і умов здійснення, а також зв'язками з іншими людьми, які складаються в процесі діяльності [2: 297].

Бути самостійним, – зазначає О.Олексюк, – це значить стояти самому, робити що-небудь без будь-якої допомоги, без зовнішнього спонукання. У цьому значенні самостійність може бути зрозуміла і як якість особистості, і як здібність, і як показник активності людини, і як критерій її зрілості [4: 103].

З.Курлянд, Р.Хмелюк, А.Семенова та ін. розділяють думку про те, що самостійність – це інтегративна якість особистості, яка полягає у здатності та потребі приймати й реалізовувати рішення з власної ініціативи і нести за них відповідальність. Вони стверджують, що самостійність є необхідною умовою ефективності будь-якої діяльності: навчальної, виробничої, громадської, розумової, пізнавальної та ін. Рівень розвитку самостійності, як зазначають науковці, залежить від умов, в яких розвивається особистість, характеру її стосунків з довкіллям [5].

У педагогічній літературі, відповідно до певних якостей особистості, зустрічаються різні види самостійності, серед них пізнавальна, інтелектуальна, творча.

Основним видом діяльності студентів є пізнавальна діяльність, тому в процесі навчання у вищому навчальному закладі має розвиватися передусім пізнавальна самостійність.

Н. Зеленкова пізнавальну самостійність розглядає як один із важливих показників творчої особистості. Пізнавальна самостійність як якість особистості, на думку вченої, – це готовність до самостійного оволодіння знаннями на основі вольового зусилля.

За переконанням Н.Зеленкової, структура пізнавальної самостійності як складної особистісної якості, містить знання, мотиви, способи дій, ступінь вираженості яких має значний вплив на характер і результати навчальної діяльності [3, 31]. Результативність формування пізнавальної самостійності в навчальному процесі може жити за умови систематичного залучення тих, хто навчається, до активної пізнавальної діяльності [3, 31].

Таким чином, процес підготовки майбутніх учителів має орієнтуватися на розвиток у них пізнавальної самостійності, що являє собою сукупність умінь, необхідних для ефективної організації та здійснення педагогічного процесу і при здобутті професійної самоосвіти.

Проте, учитель початкових класів обов'язково повинен бути здатним у будь-якій ситуації приймати нестандартні рішення, щодня розв'язувати комплекс виникаючих професійних завдань, тобто він має бути творчою особистістю. Тому існує необхідність розвитку в майбутніх педагогів ще й творчої самостійності, що відбувається за рахунок самостійного розв'язання студентами завдань творчого характеру.

Виходячи з розуміння сутності поняття "самостійність", на нашу думку, самостійною (з високим рівнем розвитку самостійності) є та особистість, яка свідомо ставить перед собою цілі власної діяльності, вміє себе організувати щодо їх творчої реалізації, без будь-якої допомоги здатна приймати рішення в різних життєвих ситуаціях, адекватно оцінювати результати своєї діяльності та в разі необхідності, коригувати їх. Саме таку особистість має формувати сучасний вищий педагогічний навчальний заклад.

Оволодіння майбутніми вчителями початкових класів високим рівнем розвитку самостійності в студентські роки, є передумовою успішної професійної діяльності, готує їх до самостійного поповнення знань впродовж життя та їх творчого застосування.

Проте, як свідчать результати нашого дослідження, значна частина майбутніх учителів початкових класів не володіють високим рівнем розвитку самостійності, що є однією із суттєвих проблем, оскільки несамостійний учитель, по-перше, не зможе досягти високого рівня майстерності у своїй педагогічній діяльності, а по-друге, не зможе розвинути цю якість у своїх вихованців. Тому виникає необхідність у вирішенні цієї проблеми в процесі підготовки майбутніх учителів, на що, за нашим переконанням, має бути спрямована передусім ефективно організована та керована самостійна робота студентів у процесі аудиторної роботи.

Аудиторна самостійна робота здійснюється в процесі проведення навчальних занять і спрямовується на формування вмінь працювати самостійно, що веде за собою розвиток самостійності як якості особистості.

У сучасному вищому педагогічному навчальному закладі аудиторна робота зазвичай включає лекції, семінарські та практичні заняття. Кожна із цих форм має широкі можливості для організації самостійної роботи студентів.

З метою розвитку самостійності, викладач на кожному занятті (лекції, семінарському, практичному) має спонукати студентів до активної самостійної роботи (діяльності), шляхом постановки низки завдань, що потребують негайного вирішення, тобто стимулювати самостійність навчальних дій.

Серед основних форм навчання у вищому навчальному закладі провідне місце займають лекції, на яких реалізується творча співпраця викладача та студентів, активізується мисленнєва діяльність студентів, забезпечується оволодіння новими науковими знаннями, і, безумовно, здійснюється розвиток самостійності.

Суть самостійної роботи студента під час лекції, на нашу думку, полягає передусім у мисленнєвій діяльності, спрямованій на розуміння сутності того, що викладається, взаємозв'язків між окремими положеннями теми, що досягається в процесі уважного сприймання та раціонального запису нового матеріалу. Проте, за результатами нашого дослідження, значна частина опитаних нами майбутніх учителів стверджують, що їм важко сприймати та конспектувати матеріал на лекції, якщо викладач не диктує його. Це свідчить про низький рівень розвитку в них самостійності. Намагання дослівно записувати лекцію є великою помилкою роботи студентів, оскільки виключає активне сприймання, роботу думки під час лекції. Дослівний запис має поширюватися лише на основні дефініції.

Подолання зазначених недоліків покладається на викладача, який повинен у процесі проведення лекції забезпечити процес управління мисленням студентів шляхом постановки заздалегідь підготовлених проблемних запитань; створити оптимальні умови для конспектування студентами матеріалу під час лекції (головні моменти виділяти інтонацією, зміною темпу, повторенням), навчити їх записувати лише суттєві думки в логічній послідовності (конспектувати), використовуючи прийоми, які полегшують процес конспектування. До таких прийомів відносимо скорочення слів, умовні позначення, використання полів у зошитах, схематичне зображення основних положень тощо.

Саме така керівна діяльність викладача в процесі проведення лекції стимулює самостійну пізнавальну діяльність студентів, що сприяє розвитку самостійності.

Звичайно, будь-яка лекція, з-поза низки обставин, не може дати студентам завершену систему знань з певної теми, а лише закладає їх фундамент, що являє собою лише основи тієї чи іншої науки, який має розбудовуватися завдяки власним зусиллям студента шляхом організації та здійснення самостійної роботи.

Таким чином, як зазначає С.Вітвицька, дидактичним завданням лекції є не тільки ознайомлення студентів з основним змістом, принципами, закономірностями, головними ідеями, а й спрямування міркувань для подальшої самостійної роботи [1]. З цієї метою викладач у процесі проведення лекції має викликати в студентів пізнавальний інтерес, формувати бажання, потребу і готовність розширювати і поглиблювати знання з питань, які розглядаються, викликати розуміння того, що інформації, яку вони законспектували на занятті недостатньо для їхнього становлення як професіоналів, тобто активно залучати їх до самостійної роботи над матеріалом.

Розширення і поглиблення знань студентів, одержаних на лекції, відбувається шляхом їхньої самостійної роботи з різними джерелами інформації: Інтернет, періодика, підручники, навчальні посібники, словники, довідники, енциклопедії тощо, при підготовці до семінарських та практичних занять.

Викладачу необхідно дати поради студентам, яким джерелом інформації можна скористатися, де його можна знайти. Тобто під час аудиторної роботи викладач має спрямовувати і позааудиторну самостійну роботу студентів.

Самостійність студента у виконанні завдань самостійної роботи проявляється і в умінні працювати з різними джерелами інформації. Проте, опитування майбутніх учителів початкових класів показало, що у значній кількості студентів відсутні вищезазначені вміння. Вони не завжди можуть відшукати необхідну літературу в бібліотеці, тому при підготовці до занять користуються лише конспектами, які не завжди є якісними, що зумовлює поверховий та узагальнений характер їхніх знань.

Основи цих умінь мають закладатися саме в процесі аудиторної роботи. Так, наприклад, під час проведення лекції викладачам варто організувати самостійну роботу з підручником, у процесі якої студенти оволодівають основними прийомами роботи з книгою, до яких ми відносимо читання, конспектування, складання плану, тез, опорних схем, таблиць тощо. Таку роботу варто активно організовувати на першому курсі, що стане запорукою успішності в навчанні та розвитку самостійності студентів.

Окрім лекцій, у процесі аудиторної роботи проводяться семінарські заняття, які також відіграють досить суттєву роль у розвитку самостійності студентів, оскільки, за С.Вітвицькою, вони складаються з двох взаємопов'язаних ланок – самостійного вивчення студентом програмного матеріалу і обговорення на заняттях результатів пізнавальної діяльності [1: 179].

Як свідчить досвід, система недоліків, допущених студентами в процесі підготовки до семінарського заняття (вивчення програмного матеріалу) зумовлює труднощі під час обговорення результатів пізнавальної діяльності на семінарському занятті. Студент, який не проявляє творчої самостійності в процесі підготовки до семінару здатний лише до репродуктивного відтворення основних положень теми і відчуває труднощі під час обговорення проблемних питань.

Таким чином, на основі вивчення стану педагогічної практики, можемо констатувати той факт, що низька успішність студентів під час семінарських занять є причиною невчасної та неналежної самостійної підготовки. Значна частина студентів готується до семінарських занять напередодні, що унеможливило глибоке проникнення в сутність теми, творчий підхід до розв'язання поставлених завдань. Це зумовлює необхідність педагогічного керівництва цією роботою. Керівна роль викладача полягає у виконанні таких організаційних дій: своєчасно познайомити студентів з планом семінарського заняття та списком рекомендованої літератури, дати рекомендації щодо виконання нестандартних творчих та проблемно-пошукових завдань, порадити здійснювати підготовку одразу після одержання завдань, індивідуально проконсультувати окремих студентів з незрозумілих питань тощо.

Розвиток самостійності майбутніх учителів під час аудиторної роботи відбувається й у процесі проведення практичних занять. Провідним завданням практичних занять є формування вмінь і навичок, тому основним видом діяльності студентів на заняттях такого типу є виконання різноманітних вправ, самостійне виконання яких розвиває як пізнавальну, так і творчу самостійність майбутніх учителів.

Висновки. Таким чином, самостійність – це одна з властивостей особистості, яка проявляється в здатності та потребі творчо приймати й реалізовувати рішення з власної ініціативи і нести за них відповідальність. Досить широкі можливості для розвитку цієї якості майбутніх учителів початкових класів розкриває ефективно організована та керована аудиторна самостійна робота студентів, що втілюється на лекціях, семінарських та практичних заняттях.

Подальшого вивчення потребує розвиток самостійності майбутніх учителів початкових класів у процесі позааудиторної самостійної роботи та керівництво нею.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вітвицька С.С. Практикум з педагогіки вищої школи: Навчальний посібн. за модульно-рейтинговою системою навчання для студ. магістратури / Вітвицька С.С. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 396 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Гончаренко Семен. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Зеленкова Н. Формування пізнавальної самостійності старшокласників у навчальному процесі / Наталія Зеленкова // Рідна школа. – 2005. – № 8. – С. 31–33.
4. Олексюк О.С. Організація самостійної роботи студентів як педагогічна проблема / О.С.Олексюк // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Вип. 32. – Част. 2. – Херсон : Вид-во ХДПУ, 2002. – С. 103-106.
5. Педагогіка вищої школи : навч. посіб./[З.Н. Курлянд, Р.І.Хмелюк, А.В.Семенова та ін.; за ред. З.Н. Курлянд]. – [2 вид., перероб. і доп.] –К.: Знання, 2005. – 399с.

Подано до редакції 09.06.10

РЕЗЮМЕ

У статті розглянуто поняття "самостійність" та визначено його сутність; обґрунтовано особливості розвитку самостійності в майбутніх учителів початкових класів у процесі аудиторної роботи.

Ключові слова: самостійність, самостійна робота, аудиторна робота.

Г.И. Дудчак

РАЗВИТИЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В ПРОЦЕССЕ АУДИТОРНОЙ РАБОТЫ

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрено понятие "самостоятельность" и определено его сущность; обосновано особенности развития самостоятельности в будущих учителей начальных классов в процессе аудиторной работы.

Ключевые слова: самостоятельность, самостоятельная работа, аудиторная работа.

H.I. Dudchuck

DEVELOPMENT OF INDEPENDENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN TERMS OF CLASS WORK

SUMMARY

The article analyzes the concept "independence" and defines its essence; substantiates features of developing independence of future primary school teachers in terms of class work.

Keywords: independence, independent work, class work.